

ENFORMEL KARŞILAŞMALAR: SURIYELİLER VE YERLEŞİKLERİN MERDİVEN-ALTI KONFEKSİYON ATÖLYELERİNDEKİ İLİŞKİLENMELERİ*

Özge SARIALİOĞLU**

Öz

Bu makale, İstanbul'un Esenler ilçesinde bulunan merdiven-altı konfeksiyon atölyelerinden yola çıkarak Suriyeliler ve yerleşikler arasındaki karşılaşma ve ilişkilendirme biçimlerini enformel hazır giyim sektörü bağlamında incelemektedir. Enformel sektör, güvencesiz çalışma koşulları, düşük ücretler ve esnek istihdam biçimleriyle, Suriyeli iş gücünün Türkiye işgücü piyasasına dahil olma süreçlerinde merkezi bir rol oynamaktadır. İstanbul'un Esenler ilçesi, hem tarihsel olarak iç göçlerle şekillenen hem de 2011 sonrası Suriyelilerin yoğun olarak yerleştiği bir ilçe olması nedeniyle bu dinamiklerin gözlemlenmesi açısından önemli bir saha niteliğindedir. Bu makale, Esenler'de bulunan bir merdiven-altı konfeksiyon atölyesinde yürütülen katılımcı gözlem ve yerleşikler ile Suriyeliler ile yapılan derinlemesine görüşmeler yoluyla, gündelik karşılaşmaların, emek süreçlerinin, işçilerin ve işverenlerin karşılıklı konumlanışlarının izini sürmüştür. Araştırmanın bulguları, Suriyelilerin konfeksiyon atölyelerine eklenme sürecinde, yerleşikler ve işverenlerle çok katmanlı ve gerilimli ilişkiler kurulduğunu ortaya koymaktadır. Dayanışma ve

* Bu makale "İstanbul, Esenler'de Suriyeliler ve Yerlilerin Karşılaşmaları Üzerine Etnografik Bir İnceleme: Kent, Gündelik Hayat ve Enformel Oluşlar" başlıklı doktora tezi kapsamında yürütülen saha çalışmasından elde edilen verilerin analiz edilmesiyle yazılmıştır. Saha çalışması sırasında Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan tarih 08/08/2019 sayı 16 ve karar 2019/64 ile etik kurul izin belgesi alınmıştır. Bu araştırma finansal olarak Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'na (TÜBİTAK, 2214-a Yurt Dışı Doktora Sırası Burs Programı, 1059B141900683) ve Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (DÜBAP, 2021.05.06.1151) tarafından desteklenmiştir.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma, Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu 08/08/2019 tarih ve 64 numaralı kararı ile onaylanmıştır.

**Arş. Gör. Dr., Düzce Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ozgesarialioglu@duzce.edu.tr; ORCID: 0000-0001-5072-0530

Makale Gönderim Tarihi: 01/03/2025, Makale Kabul Tarihi: 16/05/2025

Atf: Sarialioğlu, Ö. (2025). Enformel Karşılaşmalar: Suriyeliler ve Yerleşiklerin Merdiven-Altı Konfeksiyon Atölyelerindeki İlişkilenmeleri. *Sosyoloji Dergisi*, 49, 1-35. doi.10.59572/sosder.1649160

çatışma ikiliğinin ötesinde, bu makalede karşılaşmaların aynı anda hem rekabet hem de iş birliğini içeren karmaşık bir ilişkisellik barındırdığı gösterilmektedir. Sonuç olarak, merdiven-altı atölyeler, sadece ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal sınırların müzakere edildiği gündelik mücadele alanları olarak okunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Suriyeliler, Yerleşikler, Merdiven-Altı Konfeksiyon Atölyesi, Enformelleşme, Enformel Hazır Giyim Sektörü, İstanbul, Türkiye

**Informal Encounters: Relationships of Syrians and Locals at
Informal Garment Atelier**

Abstract

This article examines the modes of encounter and interaction between Syrians and locals in the context of the informal garment sector, taking informal garment atelier in Istanbul's Esenler district as its point of departure. The informal textile sector, characterized by precarious working conditions, low wages, and flexible employment patterns, plays a central role in the integration of Syrian labor into Turkey's informal labor market. Esenler serves as a particularly relevant site for observing these dynamics, given its historical formation through internal migration and its emergence, after 2011, as one of the districts with a high concentration of Syrian migrants. Based on participant observation conducted in an informal garment atelier in Esenler, along with in-depth interviews with both locals and Syrians, this study traces everyday encounters, labor processes, and the ways in which workers and employers position themselves vis-à-vis one another. The findings reveal that Syrians' incorporation into informal garment atelier involves the formation of multilayered and often tense relationships with both locals and employers. Moving beyond the dichotomy of solidarity versus conflict, the study demonstrates that these encounters produce a complex relationality that simultaneously involves both competition and cooperation. Ultimately, the article argues that informal garment ateliers can be understood not only as economic spaces but also as everyday sites where social boundaries are negotiated.

Keywords: Syrian Refugees, Locals, Informal Garment Atelier, Informalization, Informal Garment Sector, İstanbul, Türkiye

Giriş

Göç, çalışma ve enformelleşme ilişkisini anlamak açısından Türkiye, özellikle de İstanbul, son yıllarda dikkat çekici bir merkez niteliği taşımaktadır. 2011 sonrası yoğunlaşan Suriye'den zorunlu göç dalgası, emek piyasasını ve toplumsal karşılaşma biçimlerini de derinden etkilemiştir (İçduygu ve Diker, 2017; Erdoğan, 2021). Bu süreçte, Suriyeliler hızla kentlerin enformel sektörlerine dahil olmuş; bu durum, yerleşikler ile Suriyelilerin mekânsal ve sınıfsal karşılaşmalarını, gündelik yaşam pratikleri içinde şekillenen çok katmanlı ilişkilendirme biçimlerini ortaya çıkarmıştır (Ceritoglu vd., 2017; Korkmaz, 2017). Özellikle İstanbul'da, hazır giyim sektörü gibi göçmen emeğinin yoğunlaştığı sektörlerde bu karşılaşmaların izlerini sürmek mümkündür (Danış, 2016; Sarıalioğlu, 2023).

Bu makalede merdiven-altı konfeksiyon atölyeleri örneğinden yola çıkarak, Suriyeliler ile yerleşiklerin İstanbul'un enformel hazır giyim sektöründeki etkileşimlerini, karşılaşma ve ilişkilendirme biçimlerini analiz etmek amaçlanmaktadır. Enformel hazır giyim sektörü, yasal boşlukların, kayıt dışı pratiklerin ve güvencesiz çalışmanın iç içe geçtiği bir sektör olarak, Suriyeliler ve yerleşikler arasındaki güç, statü ve konum farklılıklarını görünür kılan bir zemin sunmaktadır (Slavnic, 2010; Meagher, 1995). Bu bağlamda, iki grubun birbiriyle ve işverenlerle kurduğu çok yönlü ilişkiler, gündelik yaşamın müzakere süreçleri ve kolektif mücadele stratejileri üzerinden çözümlenecektir (Portes ve Benton, 1984). Enformel sektörlerdeki bu karşılaşmaların yalnızca ekonomik bir hayatta kalma mücadelesini değil, aynı zamanda gündelik ve toplumsal sınırların yeniden çizildiği bir süreç olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir (Nimer ve Rottmann, 2021).

Esenler gibi İstanbul'un emek yoğun ilçelerinde, merdiven-altı konfeksiyon atölyeleri hem Suriyelilerin hem de yerleşiklerin gündelik hayatlarını yeniden düzenledikleri, birbirleriyle ilişkilendikleri ve sınıfsal pozisyonlarını yeniden tanımladıkları çok katmanlı mekânlara dönüşmektedir (Kayaoğlu, 2020; Rittersberger-Tılıç, 2015). Buradan yola çıkarak bu makalede, Suriyelilerin İstanbul'un enformel hazır giyim sektörüne eklenme ve sektördeki mücadele süreçleri incelenecektir. Aynı zamanda yerleşiklerin bu sürece nasıl tepkiler verdiği, hangi pozisyonları aldığı ve nasıl söylemler ürettiği analiz edilecektir. Böylece enformel sektör, yalnızca güvencesiz çalışmanın mekânları değil, aynı zamanda Suriyeliler ve yerleşikler arasındaki çok katmanlı karşılaşmaların, dayanışma ve çatışma biçimlerinin, toplumsal sınır ve aidiyet tartışmalarının sahnesi olarak ele alınacaktır. Sonuç olarak, Suriyeliler ile yerliler arasındaki ilişkilendirme biçimlerinin, enformel sektörlerin özgül dinamikleriyle nasıl

şekillendiği, bu karşılaşmaların gündelik hayattaki yansımaları ve sınıfsal mücadelelerin bu alanda nasıl yeniden üretildiği tartışmaya açılacaktır.

Literatür İncelemesi: Suriyelilerin Enformel Hazır Giyim Sektörüne Eklemlenme Dinamikleri

Enformel ekonomi, yalnızca gelişmekte olan ülkelerle sınırlı bir olgu olmayıp, küresel neoliberal dönüşümün bir parçası olarak gelişmiş ülkelerde de göçmen emeği üzerinden yeniden tanımlanmıştır. Bu bağlamda Portes ve Sassen (1987), küresel kentlerde göçmen emeğinin enformel sektörün temel taşı haline geldiğini belirtirken, Slavnic (2010) enformelliği neoliberal yeniden yapılanmanın stratejik bir unsuru olarak ele alır. Enformel piyasalar, ucuz ve esnek emek gücünü sürekli olarak yeniden üreten, yasal korumadan yoksun ve göçmen emeğine dayalı döngüsel bir yapı arz eder (Slavnic, 2010). Özellikle zorunlu göçmenler hem yasal statülerinin belirsizliği hem de piyasa koşulları nedeniyle enformel işgücü piyasasının en kırılgan gruplarını oluşturur (Nimer ve Rottmann, 2021; Rajaram, 2018). Zorunlu göçmenlerin enformel işgücü piyasalarına zorunlu katılımları üzerine yapılan çalışmalar, küresel ve yerel düzeyde önemli bir akademik tartışma alanı yaratmıştır. Bu literatür, yalnızca göçmen emeğinin piyasadaki konumlanışı ve sömürü pratiklerini değil, aynı zamanda göç, emek ve enformelleşme arasındaki yapısal ilişkileri de tartışmaya açmaktadır (Portes ve Sassen, 1987; Portes ve Benton, 1984). Türkiye bağlamında ise özellikle 2011 sonrası Suriyeli mültecilerin kitlesel göçüyle birlikte, bu tartışmalar yeni bir boyut kazanmış ve Türkiye'nin uzun yıllardır varlığını sürdüren enformel işgücü piyasası ile zorunlu göçmen emeğinin kesişim noktaları derinlemesine incelenmeye başlanmıştır (Danış, 2016; Dedeoğlu, 2010; 2011; İçduygu ve Diker, 2017; Rittersberger-Tılıç, 2015).

Türkiye'nin göç ve işgücü piyasası ilişkisini anlamak için 1980'lerden itibaren enformel ekonominin genişlemesine dikkat çekmek gerekir (Dedeoğlu, 2011; İçduygu, 2004). Kayıtdışı istihdamın yapısal bir gerçeklik haline geldiği Türkiye'de, hem köyden kente göç eden yerleşik işçiler hem de uluslararası göçmenler, bu genişleyen enformel alanın içinde konumlanmıştır (Rittersberger-Tılıç, 2015; Toksöz vd., 2012). Bu durum, özellikle emek yoğun sektörlerde mültecilerin “yeni işçi rezervi” olarak görülmesine neden olmuştur (Ceritoglu vd., 2017; İçduygu ve Millet, 2016). 2011 sonrası Suriyelilerin kitlesel göçüyle birlikte bu ilişki daha da katmanlı hale gelmiş; Suriyeliler büyük ölçüde enformel piyasaya eklemlenmiştir. İçduygu ve Diker (2017) ile Danış (2016), bu sürecin temel nedenlerini, Suriyelilerin yasal statü belirsizliği, bürokratik engeller, formel piyasaya erişim zorlukları ve enformel piyasanın emek çekme kapasitesi ile ilişkilendirir. Ayrıca Erdoğan (2021), Suriyeli mültecilerin büyük bir kısmının

enformel alanlarda istihdam edildiğini belirtirken, bu durumun hem yasal düzenlemeler hem de piyasanın yapısal ihtiyaçları ile şekillendiğini ortaya koyar. Türkiye’de Suriyelilerin çalışma rejimini anlamak için 2016 yılında yürürlüğe giren Geçici Koruma Altındaki Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik (GKÇİY) bir eşik olmuştur. Bu yönetmeliğe göre en az altı aydır geçici koruma altında ve geçici koruma kimlik belgesi bulunan olan Suriyeliler çalışma izni başvurusunda bulunabilirler (GKÇİY, madde 29). İlgili yönetmelikte çalışma kotası bulunmaktadır: Bir iş yerindeki toplam yabancı uyruklu işçi sayısı Türk kökenli işçi sayısının %10’ununu geçemez (GKÇİY, madde 8). Çalışma kotasının istisnası ise işverenin sektörde aynı işi yapacak Türk vatandaşı bulunamadığının belgelendirilmesidir: Böylece %10’luk çalışma izni kotası uygulanmayabilir (GKÇİY, madde 8/3). GKYÇİY çalışma izinlerini coğrafi ve sektörel sınırlamalarla tanımlayarak, mültecilerin formel sektöre erişimini kısıtlamıştır (GKÇİY, 2016). Çalışma izin prosedürünün karmaşıklığı ve işveren bağımlılığı, Suriyelileri enformel alanlara yöneltmiştir (Şenses, 2016). Bu süreçte, yasal statüleri nedeniyle piyasanın en alt basamağında konumlanan Suriyeli mülteciler, Slavnic’in (2010) tanımladığı gibi “zorunlu enformelleşme” sürecine maruz kalmıştır. Bu zorunluluk, yalnızca bireysel tercihlerin değil, aynı zamanda yapısal ve hukuki sınırlandırmaların bir sonucudur.

Hazır giyim sektörü, Türkiye’de tarihsel olarak köyden kente göç eden işçilerin merkezi alanlarından biri olmuştur (Dedeoğlu, 2011). Aynı zamanda bu sektör, esnek üretim yapısı, düşük ücretler ve yoğun işçi sirkülasyonu ile enformelliğin merkezi niteliğindedir (Toksöz vd., 2012). Bu nedenle Suriyeli mültecilerin enformel hazır giyim sektörüne hızla eklenmesi tesadüf değildir; bu eklenme hem sektörün yapısal dinamikleri hem de mültecilerin kırılgan konumları ile doğrudan ilişkilidir (Erdoğan, 2021). Esenler gibi merdiven-altı konfeksiyon atölyelerinin yoğunlaştığı tekstil üretim merkezlerinde, Suriyeli işçiler bir yandan mesleki becerileri sorgulanan ve denetlenen özneler haline gelirken, diğer yandan işyerindeki dayanışma ağlarını kullanarak hayatta kalma stratejileri geliştirmektedir (Danış, 2016). Bu durum, Theron’un (2007) tanımladığı “aşağıdan enformelleşme” (informalization from below) kavramıyla örtüşmektedir. Göçmenler, maruz kaldıkları kırılganlıklarla baş edebilmek için çeşitli hayatta kalma taktikleri geliştirirken, bu taktikler aynı zamanda enformel yapıyı da yeniden üretir (Slavnic, 2010).

Alanyazın, Suriyeli mültecilerin Türkiye’deki enformel işgücü piyasasına eklenme süreçlerini, çok boyutlu bir yapı içerisinde ele almaktadır. Bu süreç, yalnızca göçmenlerin bireysel tercihlerinin değil, tarihsel olarak şekillenmiş emek rejiminin, neoliberal politikaların, yasal ve bürokratik engellerin, sektörel ihtiyaçların ve toplumsal algıların bir sonucudur. Suriyeli mülteciler, bu çok

katmanlı yapıda, bir yandan esneklik ve güvencesizlik içinde hayatta kalma mücadelesi verirken, diğer yandan yerleşik işçiler ve işverenlerle rekabet, dayanışma ve müzakere ilişkilerine girmektedir.

Yöntem

Bu araştırmada toplumsal gerçekliğin aktörlerin kendisiyle ilişkisel olduğu düşüncesinden hareketle öznel toplumsal gerçekliğin şekillenmesinde rol oynayan aktörler olarak ele alınmış (Goulding, 1998) ve herhangi bir araştırma konusunun araştırmacıdan bağımsız olamayacağı (Bourdieu ve Wacquant, 1992) düşüncesinden hareketle düşünömsel bir yaklaşım benimsenmiştir. Araştırmacının etnik kökeni, sınıfı, yaşı, cinsiyeti gibi kişisel tarihsel kimliği toplumsal yorumlama biçiminde etkin bir role sahiptir (Narayan, 1999). Bu yönüyle bilgi üretim sürecinin bağlamsal ve durumsal (Coşkun vd., 2020) olduğunun altını çizerek araştırmacının kendi konumunu sorgulaması gerektiğini belirtmek gerekir. Zorunlu göç araştırmaları dezavantajlı ve kırılgan grupları araştırmayı içerdiğinden konumsallık ve düşünömsellik araştırma sürenin tamamında etkin bir rol oynamalıdır (Coşkun vd., 2020; Zapata- Barrero ve Yalaz, 2018). Ayrıca Bourdieu'nun (Bourdieu ve Wacquant, 1992) belirttiği üzere düşünömsellik araştırmacıya kendi konumunu ve kişisel tarihini eleştirel bir gözle düşünmesine, böylece araştırmacının 'yanlılıklarının' nesneleştirilmesine fırsat sağlar. Düşünömsellik araştırmacının kendisini de analiz edebilmesine olanak sağlaması açısından özellikle etnografik araştırmalarda önemli bir araçtır. Buradan hareketle bu araştırmada düşünömsel bir bakış açısıyla yola çıkılmakta ve etnografik araştırmaya başvurulmaktadır. Bu çerçevede katılımlı gözlem ve derinlemesine görüşme teknikleri kullanılmaktadır.

Etnografik araştırmalar aktörlerin gündelik hayatına dahil olmayı içeren, zamana yayılan, sınırlı sayıda olgunun derinlemesine kavranmasını amaçlayan ve katılımlı gözleme dayanan araştırmalardır (Atkinson ve Hammersley, 1994; Denzin ve Lincoln, 2011; Malinowski, 1967). Buradan hareketle İstanbul'un Esenler ilçesinde belirlenen bir merdiven-altı konfeksiyon atölyesinde katılımlı gözlem gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada saha alanı olarak İstanbul'un Esenler ilçesi belirlenmiştir. Esenler, tarihsel olarak iç göçle şekillenen bir yerleşim yeri olmakla birlikte, 2011 sonrası Suriyeli nüfusunun yoğunlaştığı ilçelerden biri haline gelmiştir (Erdoğan, 2017; Kaya, 2017; Kavas vd., 2019). 2018 yılında 22.678 olan Suriyeli sayısı, 2023 yılında 58.342'ye ulaşmış; böylece Esenler, Suriyelilerin en yoğun yaşadığı ilçeler arasında yer almıştır. Bu mekânsal yoğunlaşma, Esenler'i uluslararası göç ve enformellik ilişkisi açısından önemli bir örnek haline getirmektedir. Araştırmanın sahası olarak Esenler'in seçilmesinde, ilçenin tarihsel göç dinamikleri ve Suriyeli nüfusun yoğunluğu belirleyici olmuştur.

Bunun yanı sıra, araştırmacının kişisel deneyimi ve geçmişte çalıştığı merdiven-altı konfeksiyon atölyelerinde yeniden gözlem yapma imkânı bulması, saha seçimini pekiştirmiştir. Araştırmacının daha önce çalıştığı merdiven-altı konfeksiyon atölyesine yaptığı ziyaret sırasında, atölyede çalışanların önemli bir bölümünün Suriyeli işçilerden oluştuğu gözlemi, araştırmanın çıkış noktasını oluşturmuştur. Bu gözlemden hareketle, Esenler'deki merdiven-altı konfeksiyon atölyeleri üzerinden Suriyeliler ile yerleşiklerin çok katmanlı karşılaşma ve ilişkilene biçimlerini araştırmaya yönelik saha çalışması yürütülmüştür. Bu makale ise katmanlı ilişkilennmelerin enformel hazır giyim sektöründe nasıl gerçekleştiğine odaklanmaktadır.

Katılımcı Profili

Bu araştırmanın katılımcıları İstanbul'un Esenler ilçesinde yaşayan Türk kökenli yerleşiklerden (Grup 2) ve Suriyelilerden (Grup 1) oluşmaktadır. Suriyeli katılımcılar gelir düzeyleri düşük, genellikle asgari ücret altı veya parça başı ücret alan, enformel, konfeksiyon ağırlıklı olmak üzere sigortasız ve güvencesiz işlerde çalışan kişilerden oluşmaktadır. 30 Suriyeli katılımcıdan 29'u geçici koruma kapsamındayken bir katılımcı Türkiye vatandaşlığın almıştır. Suriyeli katılımcıların tamamın merdiven-altı konfeksiyon atölyesinde çalışma deneyimi bulunmaktadır. Katılımcılardan 11'i ilkokul mezunuyken dokuzu üniversite mezunudur. Tablo 1'de Suriyeli katılımcıların karakteristikleri gösterilmektedir.

Tablo 1. Suriyeli katılımcıların sosyo-demografik profili

Grup 1 Katılımcı #	Cinsiyet	Yaş	Doğum Yeri	Eğitim Durumu	Yaptığı İş
K1	Kadın		Halep	Ortaokul	Konfeksiyon/Makineci
K2	Erkek	20	Halep	İlkokul	Konfeksiyon/Makineci
K3	Kadın	34	Rakka	Lise	Ev hanımı
K4	Erkek	36	Rakka	Ortaokul	Konfeksiyon
K5	Kadın	29	Azez	Üniversite	Ev hanımı
K6	Erkek	32	Halep	İlkokul	Ayakkabı tamircisi
K7	Erkek	27	Şam	Üniversite	Konfeksiyon
K8	Erkek	30	Halep	Üniversite	Parça başı işler

Enformel Karşılaşmalar: Suriyeliler ve Yerleşiklerin Merdiven-Altı Konfeksiyon
Atölyelerindeki İlişkilenmeleri

K9	Erkek	18	Haseke	İlkokul	Konfeksiyon/işçi
K10	Erkek	23	Haseke	İlkokul	Konfeksiyon/işçi
K11	Kadın	27	Rakka	Üniversite	Konfeksiyon
K12	Kadın	50	Deir Elzor	İlkokul	Ev hanımı
K13	Erkek	35	Şam	Üniversite	Matbaacı
K14	Erkek	33	Halep	Ortaokul	Ayakkabıcı
K15	Erkek	29	Şam	İlkokul	Matbaacı
K16	Kadın	20	Halep	İlkokul	Çalışmıyor
K17	Kadın	28	Şam	Üniversite	Öğrenci
K18	Kadın	46	Halep	Ortaokul	Konfeksiyon/parça başı işler
K19	Kadın	32	Laskiye	İlkokul	Ev hanımı
K20	Kadın	20	Halep	İlkokul	Ev hanımı
K21	Kadın	38	Haseke	İlkokul	Konfeksiyon
K22	Kadın	40	Halep	Üniversite	Konfeksiyon/parça başı işler
K23	Erkek	24	Halep	İlkokul	İşçi
K24	Erkek	28	Şam	Üniversite	İnşaat işçisi
K25	Kadın	64	Şam	Lise	Ev hanımı
K26	Kadın	49	Halep	Üniversite	Çalışmıyor
K27	Kadın	21	Halep	Üni. Öğrencisi	Öğrenci
K28	Kadın	33	Halep	Üniversite	Çalışmıyor
K29	Kadın	28	Halep	Ortaokul	İşçi/mutfak
K30	Erkek	30	Halep	Lise	Konfeksiyon

Yerleşik katılımcılar gelir düzeyleri düşük, asgari ücret veya asgari ücretin biraz üstünde ücret alan, Türkiye'nin farklı şehirlerinden İstanbul'a göç etmiş, en az 10 yıldır İstanbul'un Esenler ilçesinde yaşayan Türk kökenli kişilerden oluşmaktadır. Yerleşik tüm katılımcıların en az iki yıl konfeksiyon atölyesinde çalışma deneyimi bulunmaktadır. Katılımcılardan 15'i ilkokul mezunuyken dokuzu lise mezunudur. Üniversite mezunu olan bir katılımcı bulunmaktadır. Tablo 2'de yerleşik katılımcıların karakteristikleri gösterilmektedir.

Tablo 2. Yerleşik katılımcıların sosyo-demografik profili

Grup 2 Katılımcı#	Cinsiyet	Yaş	Memleket	Eğitim Durumu	Yaptığı İş
K1	Erkek	20	Kastamonu	Lise	Çalışmıyor
K2	Kadın	31	Bursa	Lise	Ev hanımı
K3	Kadın	34	Giresun	İlkokul	Konfeksiyon atölyesi sahibi
K4	Kadın	42	Bingöl	Lise	Konfeksiyon/M akineci
K5	Kadın	29	Kastamonu	Yüksekokul	Muhasebeci
K6	Kadın	26	Sinop	Yüksekokul	Aşçı
K7	Kadın	39	Aksaray	Lise	Ev hanımı
K8	Kadın	45	Bingöl	İlkokul	Konfeksiyon/M akineci
K9	Erkek	34	Sinop	Lise	Taksici
K10	Erkek	51	Samsun	İlkokul	Güvenlik görevlisi
K11	Erkek	19	Siirt	Lise	Konfeksiyon/K esimhane
K12	Erkek	23	Sinop	Lise	Sigortacı
K13	Erkek	23	Sinop	Açık lise	Konfeksiyon
K14	Erkek	50	Samsun	Ortaokul	Terzi
K15	Erkek	64	Giresun	İlkokul	Emekli

Enformel Karşılaşmalar: Suriyeliler ve Yerleşiklerin Merdiven-Altı Konfeksiyon
Atölyelerindeki İlişkilenmeleri

K16	Erkek	67	Yozgat	İlkokul	Emekli/İşçi
K17	Erkek	43	Kocaeli	İlkokul	Demir doğrama atölyesi
K18	Erkek	35	Malatya	İlkokul	Çiğköfteci
K19	Erkek	50	Malatya	İlkokul	Bakkal
K20	Kadın	46	Kastamonu	İlkokul	Çalışmıyor
K21	Kadın	43	Adıyaman	Ortaokul	Konfeksiyon/M akineci
K22	Erkek	54	Adıyaman	İlkokul	Ayakkabıcı
K23	Erkek	22	Kastamonu	Yüksekokul	Çalışmıyor
K24	Erkek	44	Konya	İlkokul	Konfeksiyon atölyesi sahibi
K25	Erkek	38	Adıyaman	İlkokul	Konfeksiyon atölyesi sahibi
K26	Kadın	25	Sinop	Lise	Çalışmıyor
K27	Erkek	41	Adıyaman	İlkokul	Konfeksiyon atölyesi sahibi /Makineci
G28	Kadın	52	Kastamonu	İlkokul	Temizlik işçisi
G29	Kadın	52	Samsun	İlkokul	Çalışmıyor
G30	Kadın	34	Adana	Üniversite	Muhasebeci

Veri Toplama Süreci

Bu araştırmanın yarı yapılandırılmış, açık uçlu derinlemesine görüşmelerin yürütülmesi ve katılımlı gözlemin gerçekleştirilmesi olmak üzere iki aşamalı bir veri toplama süreci bulunmaktadır. İlk olarak Suriyeliler ile yerleşik beraber çalıştıkları, İstanbul'un Esenler ilçesinde bulunan bir konfeksiyon atölyesinde 2020-2021 yılında üç ay süren katılımlı gözlem gerçekleştirilmiştir. Katılımlı gözlemin gerçekleştirildiği atölye araştırmacının 2006-2008 yıllarında yaz tatillerinde önce ortacı daha sonra ise makineci olarak çalıştığı bir atölyedir. Sahanın keşfi sırasında, çoğunlukla iç göçle İstanbul'a yerleşen yerleşik çalıştığı

atölyelerde Suriyelilerin çalışmaya başladığına dair edinilen ilk izlenim araştırmanın itici gücünü oluşturmaktadır. Böylelikle yerleşikler ile Suriyeli mültecilerin ilişkilendirmelerini gündelik hayatın içerisinde inceleme fırsatı bulunmuştur. Etnografi araştırmalarının zorunlu göçmenler gibi kırılgan gruplarla yürütülmesinin etik sorumluluklarına (Çoşkun vd., 2020) dayanak ilk olarak atölyede çalışan Suriyeli ve yerleşik katılımcılara araştırmanın konusuna ve amacına dair bilgilendirilmiş, daha sonra atölyenin ustasından (aynı zamanda sahibi) bilgilendirilmiş ve katılımlı gözlem için izin alınmıştır.

Merdiven-altı konfeksiyon atölyesinde çalışma deneyiminin olması nedeniyle atölyede katılımlı gözlem yapmak zorlayıcı olmamıştır. Araştırmacı olarak sahip olduğum sosyal ağlar, atölyede çalışan yerleşikler ile tanışıyor olmamın yanı sıra atölyede işleyişin ve işlerin bilgisine sahip olmam nedeniyle atölyedeki varlığım yerleşikler tarafından hızlıca kabul edilmiştir. Bu durum, araştıran- araştırılan arasındaki ilişki bağlamında, araştırmacının konumu ile sahip olduğu sermaye biçimiyle ilişkiseldir ve içerden olma sermayesi (insider capital) olarak özetlenebilir (Kirpitchenko ve Voloder, 2014). Buna karşın özellikle katılımlı gözlemin başladığı ilk hafta Suriyeliler ile güven ilişkisinin kurulması açısından zorlayıcı olmuştur. Bu durum araştıran- araştırılan arasında bir mesafeye neden olmanın yanı sıra özellikle çay molalarında yapılan enformel sohbetlerin sınırlı olmasına yol açmıştır. İlerleyen süreçte etkileşimin artması, birlikte daha fazla zamanın geçirilmesi, sohbetlerin sıklığının artmasıyla birlikte güven ilişkisi kurulmaya başlanmış ve katılımlı gözlem olağan akışına kavuşmuştur.

Katılımlı gözlemin gerçekleştiği merdiven-altı atölye gömlek, kumaş pantolon, ceket, etek gibi tekstil ürünlerinin fason üretimini yapan, bir apartmanın bodrum katında bulunan ve ortalama 11 çalışanı bulunan bir atölyedir. Çalışan sayısı dönemsel olarak değişkenlik göstermektedir. Çalışma saatleri 08:00- 19:00 arasındadır ve bir saatlik öğlen molası ile on beşer dakikalık iki çay molası bulunmaktadır. Cumartesi günleri ise iş yoğunluğuna bağlı olarak 13:00'a kadar çalışılmaktadır. Çalışanlar evlerinin atölyeye yakın olması nedeniyle öğlen molalarında evlerine gitmekte ya da atölyede bulunan küçük mutfakı kullanarak öğlen yemeklerini hazırlamaktadırlar. Çay molalarında çalışanlar molalarını atölyenin önünde sohbet ederek çoğunlukla çay ve sigara içerek geçirmektedir. Enformel iş gücü piyasasının önemli bileşenlerinden olan bu tarz konfeksiyon atölyelerinin çalışanlar tarafından merdiven-altı olarak adlandırılmasının en önemli nedeni atölyelerin çoğunlukla apartmanların bodrum ya da giriş katlarında bulunmasıdır. Merdiven-altı konfeksiyon atölyesindeki katılımlı gözlem üç ay sürmüş ve bu süreçte atölyede ortacı olarak çalışılmıştır. Ancak işin beden yoğun emek gerektirmesi sebebiyle mesaiye her gün 08:00'da başlanmamıştır. Buna

karşın günün büyük çoğunluğu, çay ve yemek molalarını kaçırmayacak şekilde, atölyede geçirilmiştir. Özellikle Cumartesi günleri atölyede gözlem yapmaya özen gösterilmiştir. Cumartesi günü mesai bitimi çalışanların ustadan haftalıklarını aldıkları, çalışanların birlikte atölyeyi ve makineleri temizledikleri ve birlikte yemek yedikleri bir iş günü olması sebebiyle önemlidir.

Bu araştırma yerleşikler ile Suriyeli mültecilerin gündelik hayattaki çok katmanlı ilişkilenme dinamiklerini incelemeyi amaçladığından katılımlı gözlemin yanı sıra derinlemesine görüşmeler yürütülmüştür. Suriyeli katılımcılara ulaşabilmek için konfeksiyon atölyesinde çalışan Suriyeliler ile iletişime geçilmiş ve kartopu teknikliğiyle Suriyeli katılımcılara ulaşılmıştır. Yerleşik katılımcılara ulaşabilmek için ise hemşehrlik ve komşuluk ilişkilerine başvurularak araştırmacının sosyal sermayesinden faydalanılmıştır. Derinlemesine görüşmeler sırasında katılımcılar araştırma hakkında bilgilendirilmiştir ve istedikleri zaman görüşmeyi sonlandırabilecekleri, kişisel bilgilerin alınmayacağı, görüşmelerin anonimleştirileceği belirtilmiştir. Katılımcılardan gerekli izinler alındıktan sonra görüşmelere başlanmış ve görüşmeler sırasında ses kaydı alınmıştır. 30 Suriyeli (Grup 1) ve 30 (Grup 2) yerleşik olmak üzere toplam 60 kişiyle derinlemesine görüşme yürütülmüştür. Bunun yanı sıra gözlemin yapıldığı atölyenin dışında Esenler'de bulunan atölye sahipleriyle enformel görüşmeler yürütülmüştür. Bu görüşmeler sırasında kişilerden sosyo-demografik bilgiler alınmamış, ses kaydı yapılmamış ve görüşme notu tutulmuştur.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinin ilk aşaması saha çalışmasından elde edilen verilerin düzenlenmesidir. Bu kapsamda ilk olarak Suriyeliler ve yerleşiklerle yapılan derinlemesine görüşmeler deşifre edilmiş ve MAXQDA Nitel Veri Analiz programında depolanmıştır. Daha sonra Suriyeliler Grup 1, yerleşikler ise Grup 2 olarak kodlanmış ve her bir katılımcıyla yapılan görüşmeler K1, K2 şeklinde numaralandırılarak anonimleştirilmiştir. Enformel olarak gerçekleştirilen sohbetler ise takma isim kullanılarak anonimleştirilmiştir. Katılımlı gözlemden elde edilen veriler MaXQDA programında depolanmış ve sınıflandırılmıştır. Elde edilen veriler öncelikle tematik analiz (Charmaz, 2012; Stern, 1980) tekniğiyle edilmiş, temel kodlar, temalar ve kategoriler oluşturulmuştur. Daha sonra elde edilen kategori grupları karşılaştırmalı analiz (Strauss ve Corbin, 1990) tekniğiyle analiz edilmiş ve bu çerçevede bulgular yorumlanmıştır. Tematik analiz sonucunda ortaya çıkan kod haritası Şekil 1'de sunulmuştur:

Bulgular ve Tartışma

Merdiven-Altı Konfeksiyon Atölyelerine İçeriden Bakış

Enformel iş gücü kayıt altına alınamayan/alınmayan, ölçülemeyen ve resmi ekonomik faaliyet alanında olmayan üretim faaliyetlerinin tamamı olarak tanımlanmaktadır (Stefanov, 2003). Kayıt dışı üretim faaliyeti enformel iş gücü piyasasının en belirleyici özelliğidir ve enformel iş gücü piyasası istihdamın yetersiz, işsizlik oranının yüksek, yoksulluğun fazla ve güvencesizliğin olduğu çalışma ortamında yaygınlık gösterir. Erformel çalışma ise Lordoğlu'na (1998) enformel işlerde çalışma, sosyal güvenlik kurumu kaydı olmayan kayıt dışı çalışma şeklinde tanımlanmaktadır. Göçmenler ve yoksullar kırılgan gruplar olarak kayıt dışı çalışan grupların başında gelmektedir (Slavnic, 2010; Stefanov, 2003).

Kayıtdışı istihdamın önemli alanlarından biri olan tekstil sektöründe büyük ve orta ölçekli firmalardan fason takipçilere, aracılara, araçlardan orta veya küçük ölçekli merdiven-altı konfeksiyon atölyelerine doğru bir üretim ve tedarik akışı söz konusudur. Esenler'de bulunan merdiven-altı konfeksiyon atölyelerinden birinin sahibi ve ustası olan Grup 2, K27 üretim ağını şu şekilde açıklamaktadır:

“Bir firma var mesela, Adidas düşün firma olarak, onun kesimhanesi vardır, kesimini orada yaparlar, atölye olarak iş istersin, onlar sana getirir. Sen onu dikersin,

¹ Şekil 1 araştırma bulgularından yola çıkarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

hazırlarsın. Mesela ceket dikiyorsun. Ceketini hazırlarsın, tastamam götürürsün, bırakırsın. Kendileri de gelip alabilirler. Direkt firma ile. Nereden iş bulursak. Onların kendi fason takipçileri var. Onlar getiriyorlar. İş kesimhanede kesildiğinde o adam arabaya yükler, atölyeye bırakır, gider. Gelip alıp götürür, mağazaya bırakır.”

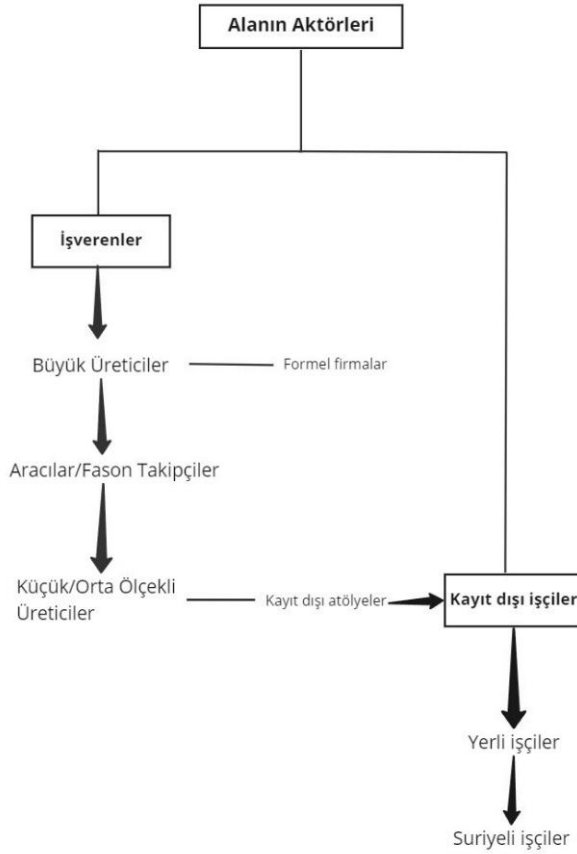
Atölye sahibi K27’inin açıklamasının yanı sıra atölyede yapılan katımlı gözlemin bulguları da tekstil ürünlerinin ve kumaşların kesilmiş kalıplar halinde araçlar aracılığıyla büyük firmalardan merdiven-altı atölyelere geldiğini, bu atölyelerde dikim, temizleme, ütölme ve paketleme işlemlerinden sonra fason takipçiler aracılığıyla ürünlerin tekrar firmalara ulaştırıldığını ortaya koymaktadır. Bu ağ atölye çalışanlarının (bkz. Şekil 2) yanı sıra boncuk işleme, ip temizleme, paketleme gibi işler parça başı işler aracılığıyla parça başı iş alan ve evde çalışan kadın veya çocuklara kadar genişlemektedir.

Şekil 2. Esenler’de bir iş ilanı, 2021

Kısaca konfeksiyon atölyelerinin dahil olduğu fason üretim ağını çok paydaşlı, hiyerarşik bir alan olarak tanımlamak mümkündür. Portes ve Sassen-Koob (1987: 31) bu alanın “kayıt dışı sektör küçük ölçekli üretim ve ticaret, yarı gizli işletmelere taşeronluk ev işçiliği gibi faaliyetlerden” oluştuğunu belirtmektedir. Araştırmanın bulguları merdiven-altı konfeksiyon atölyelerinin

kayıt dışı hazır giyim sektöründe en alt kademe yer aldığını, formel firmaların yanı sıra fason takipçiler ile araçlara bağımlı olduğunu işaret etmektedir. Atölye sahipleriyle yapılan görüşmelerde bu durum “iş bağlamak”, “arkadaş bağlamak” şeklinde tasvir edilmiştir. Şekil 1’de² büyük üreticilerden merdiven-altı konfeksiyon atölyelerine ve çalışanlara uzanan ağ, araştırma bulgularından yola çıkarak görselleştirilmiştir.

Şekil 3. Enformel tekstil sektörünün aktörleri

Merdiven altı konfeksiyon atölyeleri tekstil sektörünün önemli bileşenleri ve en alt basamağı olarak enformel iş gücünün, emek yoğun, düşük ücret, güvencesiz çalışma modelinin yaygın olduğu alanlardır. Saha çalışmasının yürütüldüğü Esenler ise tarihsel süreçte hızlı kentleşmenin de etkisiyle (Erman,

² Şekil 2 araştırma bulgularından yola çıkarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2001; Erman ve Eken, 2004) ilçe olmuş ve kayıt dışı istihdamın yaygın olduğu ilçelerden biri haline gelmiştir. Esenler Belediyesi'nin (2022) raporuna göre Esenler ilçesinde genellikle konut altında bulunan tekstil, ayakkabı, çanta üretimi yapan atölyeler ve enformel istihdam alanları yaygındır. Atölye çalışanlarının iş dağılımlarına bakıldığında ise ortacı, makineci (düz, overlok, rençbe vb.), ara ütücü, son ütücü, temizlemeci, paketlemeci gibi farklı işler söz konusudur ve merdiven-altı tekstil atölyelerindeki üretim bu aktörler arasındaki koordinasyona bağlı olarak sağlanır.

Şekil 4. Gözlemin yapıldığı konfeksiyon atölyesinin montaj bandı

Şekil 4'te gösterilen montaj bandı kumaşların makineler arası akışını göstermektedir ve ortacılar bu akışı sağlamaktan sorumludur. Atölyede ortacı olarak çalışanlar genellikle çocuk işçiler ya da gençlerdir. Araştırmanın bulguları konfeksiyon işçilerinin çalışmaya önce ortacı olarak başladıklarını daha sonra ise makine kullanmayı öğrendiklerini göstermektedir. Örneğin yerleşik olan ve uzun süredir konfeksiyon atölyelerinde çalışan Grup 2, katılımcı 25 bu süreci şu şekilde açıklamaktadır:

“Bizim meslekte ilk olarak ortacı olursun, zaten bir yıl çalıştın mı her şeyi öğrenirsin. Makine kolay işi öğrenince.

Pedala basıyorsun, kendi gidiyor. Önemli olan işi öğrenmen. Sen elbiseyi görüyorsun ama nasıl dikeceğini bilmedikten sonra istediğin kadar gör. Ben de ortacı olarak başladım ve sonra usta oldum. Çekirdekten yetişme yani” (Erkek, 28 yaşında).

Dikim işlemi tamamlandıktan sonra temizlenen, ütülen ve paketlenen ürünler fason takipçiler aracılığıyla merdiven-altı atölyelerden toplanır ve ödemeler yapılır. İşçiler ise ücretlerini genellikle Cumartesi günleri haftalık olarak elden ve bir zarfın içinde alır. Ücretin elden veriliyor olması aynı zamanda kayıt dışılığın da bir göstergesidir. Şekil 1’de gösterildiği üzere işçiler en alt kademede yer almaktadır ve Suriyeliler aldıkları ücret, güvencesizliğin boyutu ile çalışma saatleri bakımından yerleşik çalışanlardan daha dezavantajlı bir konumda yer almaktadır. Çalışan sayısının görece azlığı (3 ile 15 arasında değişebilmektedir) ücretlerin elden verilmesini ve takibini de kolaylaştırmaktadır. Örneğin gözlemin yapıldığı konfeksiyon atölyesinin 11 çalışanı bulunmaktadır. Her ne kadar katılımlı gözlem yalnızca bir atölyede gerçekleştirilmiş olsa da saha çalışması sırasında yapılan keşiflerde Esenler’de birçok küçük ölçekli konfeksiyon atölyesi olduğu göze çarpmıştır. Yalnızca gözlemin yapıldı atölyenin bulunduğu mahallede üç tane atölye bulunmaktadır. Kendisi de atölye sahibi olan Mustafa kendi deneyimini şu şekilde açıklamaktadır:

“Esenler’de çok konfeksiyon atölyesi var. Hazır giyim çok önemli, üretiyoruz, satıyoruz. Arap Emirliklerine, Rusya’ya, Azerbeycan’a, her yere satıyoruz. Ben mesleğe ilk çocuk işçi olarak başladığımda böyle değildi. Şimdi her yerde atölye var...Bizimkisi çekirdekten yetişme. İlkokul bitince babamın yanında işe başladım. O gün bugündür konfeksiyon sektöründeyim. Biraz para toparlayınca 3 düz, 2 overlok makinesi, bir ütü makinesi, bir pastal tezgâhı derken bir haftada açtım atölyeyi” (Yerleşik işveren, erkek, 44 yaşında).

Kayıt dışı konfeksiyon atölyelerinin diğer bir özelliği atölyelerinin konumlarıyla ilişkiseldir ve genellikle bodrum ya da giriş katta bulundukları söylenebilir. Bu durum hem çalışma koşulları hem de lokasyonun işlevi açısından önemlidir. Şekil 5, Esenler’de bulunan bir konfeksiyon atölyesinin konumu ortaya koymaktadır.

Şekil 5. Esenler’de bulunan bir merdiven-altı konfeksiyon atölyesinin konumu, Esenler, 2021

Bu lokasyonlar atölyelerin resmi denetimlerden kaçınmasına ve sigortasız işçi çalıştırmasına olanak tanımaktadır (Dedeoğlu, 2010). İşverenler, denetimlerden kaçınmak için belirli çalışanları sigortalı gösterme veya denetim sırasında yalnızca sigortalı kişileri işçi olarak sunma gibi yöntemler kullanmaktadır. Ayrıca, atölyelerin yoğun olduğu mahallelerde, denetim bilgisi hızla yayılmakta ve bu durum erken paydos veya atölyenin açılmaması gibi stratejilere yol açmaktadır. Gözlemin yapıldığı atölyenin ise vergi levhası, 11 çalışandan ikisinin ise (biri atölyenin sahibidir) sigortası bulunmaktadır. Son olarak, çalışma koşulları açısından bakıldığında ise atölyeler, gözlemin yapıldığı atölyeyle benzer şekilde, bodrum katlarda konumlanmaları nedeniyle genellikle karanlık ve rutubetli olup elverişsiz çalışma koşullarına sahip olduğu söylenebilir.

Suriyelilerin Merdiven-altı konfeksiyon atölyelerine girişleri: Çetin karşılaşmalar

Suriyeli katılımcılar ve katılımlı gözlemin yürütüldüğü atölyenin çalışanları enformel hazır giyim sektöründe ve konfeksiyon atölyelerinde çalışma deneyimini genellikle bir “savaş” veya zorlu bir “mücadele” olarak tanımlamaktadır. Yerleşikler tarafından uzun süredir domine edilen bu sektöre dahil olmaya çalışan Suriyeliler yer edinme çabası içindedir. Bu bağlamda, iş bulma süreçleri kaçınılmaz bir tartışma konusudur. Gözlemin yapıldığı atölyede çalışan Suriyeli işçiler genellikle apartman duvarlarına, dükkân camlarına ya da elektrik direklerine yapıştırılan iş ilanlarını takip ederek (bkz. Şekil 6), sosyal ağlarına başvurarak veya doğrudan atölyelere gidip eleman arayıp aramadıklarını sorarak iş bulduklarını belirtmektedir. Örneğin, Suriyeli katılımcı K9 *“burada her yer konfeksiyon zaten. Herkes bulabilir yani. Basit bir iş, zor değil.”* diyerek iş bulma sürecinde zorlanmadığını belirtmektedir. Suriyeliler açısından formel iş kollarında iş bulmak literatür tartışmasında da vurgulandığı üzere yasal düzenlemeler, kota uygulaması, ayrımcılık gibi nedenlerle zorlayıcıdır ki bu durum aynı zamanda enformel ş gücü piyasasına eklemlenmelerinin nedenlerinden biridir. Suriyeli Grup 1 K8 formel istihdam alanlarında iş bulmanın zorluğunu *“benim babam 35 sene öğretmenlik yaptı. Türkiye’ye geldi iş yok. Özel okulda vermediler bir şeye. Başka bir akrabam mesela işsiz kaldı. 15 sene çalıştı okulda, son dönemde bomboştı Türkiye’de. Yasa çıksın diye bekliyorlar. Biraz zor yani iş bulmak. Bu insanlar ne çalışacak? Bu insanlar ayakkabı atölyesinde çalışamaz mesela”* diyerek özetlemekte konfeksiyonda çalışmanın mecburiyetten kaynaklandığını vurgulamaktadır. Benzer şekilde Suriye’deyken konfeksiyon atölyelerinde hiç çalışmamış olanlar Suriyeli katılımcılar Türkiye’ye geldikten sonra konfeksiyonda çalışmak durumunda kaldıklarını belirtmektedir. Bu açıdan formel istihdama eklemlenemeyenler için enformel hazır giyim sektörü yaşamı idare edebilmenin bir çözümüdür. Bunun yanı sıra genel olarak Merdiven altı atölyelerde iş bulmak, formel sektörlere kıyasla daha kolaydır. En temel neden, enformel istihdamın esnekliği olup, sözleşmesiz ve sözlü anlaşmalara dayalı istihdam süreçlerinin işe alım ve işten çıkışı hızlandırması ya da kolaylaştırmasıdır.

Şekil 6. Bir apartmanın duvarına yapıştırılmış iş ilanı, Esenler, 2021

Suriyeliler yasal statüleri, dil engeli gibi nedenlerle kırılgan bir konumda olup, yerleşik işçilere kıyasla daha az pazarlık gücüne sahiptir. İş bulma sürecinde sosyal sermayelerine dayanarak akraba ve tanıdıklar aracılığıyla işe girerken, sektörde kalabilmek için uzun saatler ve düşük ücretle çalışmak durumunda kalmaktadır. Yerleşik işverenler ise güvencesiz Suriyeli emeğini maliyetleri düşürmek için bir avantaj olarak görmektedir (Akdeniz, 2019). Bu bağlamda, işverenler Suriyelileri düşük maliyetli iş gücü olarak piyasaya dahil etmekte, Suriyeliler ise kırılgan konumları nedeniyle bu süreci kabul etmektedir. Yerleşik işveren Hasan³ bu durumu *“tabi ki daha ucuza çalışacaklar. Aksi halde neden onlarla çalışalım ki! Türklerle çalışırız. Daha ucuza çalışmıyor olsalar kimse Suriyelilerle çalışmak istemez”* (erkek, 45 yaşında, konfeksiyon atölyesi sahibi) şeklinde yorumlamaktadır. Dolayısıyla Suriyeli K7 “önemli olan işi bulmak değil, önemli olan sonra ne olduğu” (Grup 1, erkek, 27 yaşında) şeklinde yorumladığı gibi iş bulmak kadar sonrası süreç de kritiktir. İşverenle pazarlıklar ve yerleşik işçilerle etkileşim bu süreçte belirleyici olurken, sözleşmenin sözel olması iş güvencesini azaltmaktadır. İşten çıkarılma veya ayrılma kısa sürede gerçekleşebilmektedir, bu da sektördeki yüksek işçi sirkülasyonunu doğrulamaktadır. Kırılganlık etrafında şekillenen bu sessiz anlaşma Suriyelilerin çalışma koşullarının temel belirleyicisidir. Suriyeli K17 konfeksiyon atölyesinde

³ Takma isim kullanılmıştır. Hasan saha çalışması sırasında ziyaret edilen konfeksiyon atölyelerinin sahiplerinden biridir. Kendisiyle formel bir derinlemesine görüşme yapılmamış, enformel bir sohbet gerçekleştirilmiştir. Görüşme sırasında ses kaydı alınmamış ve not tutulmuştur. Kendisinin de isteğiyle takma isim kullanılarak görüşme anonimleştirilmiştir.

çalışma deneyimi hem kırılganlığa hem de işveren ile yapılan pazarlığa örnek olarak gösterilebilir:

“Suriyeliler az maaşı kabul ediyor ve çok saat çalışıyorlar. Yeni bir Suriyeli mi gördüler, hemen yapıyorlar. Çünkü Suriyeliler ne iş olursa çalışayım, bir işim olsun, düzen kurabileyim istiyorlar. Biraz biliyorsa daha çok maaş alıyor, yeni gelenlerse daha az maaşa çalışıyorlar. Biz Suriyeliler az maaşı kabul ediyoruz ve ne görsek, bize ne yapılırsa susacağız. Neden çünkü bir lokma ekmeğin parasına ihtiyacımız olduğundan mecburen çalışacağız ve susacağız”
(Grup 1, kadın, 28 yaşında).

Gözlemin yapıldığı atölyedeki Suriyeli çalışanlar çoğunlukla maddi var oluş koşulları nedeniyle pazarlık alanlarının olmadığını, en azından işe giriş ve konfeksiyon atölyesinin kendine özgü gerekliliklerini öğrenene ve güçlenene kadar, bu nedenle şartları pazarlıksız kabul ettikleri belirtmektedir. Örneğin katılımlı gözlem yapılan atölyede çalışan, Suriye’den geleli henüz bir yıl olmadığını söyleyen ve 18 yaşında olan Hubeyb⁴ rutubetli ve banyosu olmayan atölyede barınmaktaydı. Bu durum onu işverene bağımlı hale getirerek uzun saatler ve düşük ücretle çalışmasına neden oluyordu. Hubeyb atölyede kalması karşılığında bir kira ödemediğini ama kiranın bir kısmının haftalığından kesildiğini, bazen de daha uzun saatler çalıştığını belirtti. Hubeyb’in günü atölyede başlayıp orada son buluyordu, bu durum Hubeyb’in kendisine bir hareket alanı yaratamamasına neden olurken bir yandan da sosyo-ekonomik koşullarının iyileşmemesine, çalışanların söylemiyle yalnızca “günü döndürmeye” yol açmaktadır.

Öte yandan işveren talepleri ve dinamik piyasa koşulları nedeniyle emeğin ucuzlaması, yerleşikler ve Suriyeli işçiler arasında rekabet ve çatışmaya yol açmaktadır. Literatürde de (Ceritoglu vd., 2017; Danış, 2016; İçduygu ve Diker, 2017; Lordoğlu ve Aslan, 2016; Nimer ve Rottmann, 2021) enformel iş gücü piyasasında, özellikle hazır giyim sektöründe bu rekabet ve söylemsel gerilim vurgulanmaktadır. Nitekim Birleşik Metal İş Sendikası’nın araştırmasına göre (Erol vd., 2017), yerleşik işçilerin dörtte üçü, işverenlerin Suriyelileri ucuz emek

⁴ Hubeyb atölyede gözlemin başladığı sırada orada çalışmıyordu, yaklaşık bir ay sonra işe başladı. Suriye’den gelir gelmez iş aramaya başladığını ve gözlem yapılan atölyeyi bulduğunu belirtti. Esenler Otogara indiği için ve Suriyeli birkaç tanıdığının olması nedeniyle Esenler’de yaşamaya karar vermiştir. Bekar olduğu için aile evinde kalmanın hoş karşılanmayacağını düşünmekteydi. Kendisinin isteği ile takma isim kullanılmış, ancak herhangi bir isim önermediği için Hubeyb ismi kullanılmıştır.

nedeniyle tercih ettiğini belirtmiştir. Örneğin Grup 2 K22 Türk işçiler ile Suriyeli işçileri ve yaşam koşullarını kıyaslayarak şunları söylemektedir:

“Onların üstünden bizi vuruyorlar. Suriyeli kapıda bekliyor. Haftada 500 liraya çalışıyor musun diyor Suriyeliye, Suriyelinin ailesinde 10 kişi var, 10 kişi de çalışıyor. 5 bin para yapar haftada. Bizim yerlilerde okuyan var, çalışan var, o adama 500 verirken neye yetecek? O yüzden çalışmıyor. Suriyelilerin çalıştırılmaması lazım. Aynı koşullarda çalıştırılmalı. Ekmeğimizle oynuyorlar. Biz yapmasak Suriyeli daha ucuza yapıyor. 1000 lira kira veriyor, 10 kişi oturuyorlar, o 1000 lira ona 100 lira gibi görünüyor. Biz 1000 lira verdiğimizde, çocuğumuz da varsa, geçinemiyoruz.”

K22 ile benzer şekilde yerleşik katılımcılar temel sorunun Suriyelilerin kendileriyle benzer hatta kendilerinden daha iyi koşullarda yaşaması olduğunu belirleterek bir kıyaslama yapmakta, bu tür bir sınıfsal yakınlık ya da ihtimali yerleşik rahatsızlık uyandırmaktadır. Bu açıdan iki grubu yatay bir alanda buluşturan şeyin yoksulluk olduğunu, iki grubunda temel derdinin geçim derdi olduğu söylenebilir. Zira K 22 temel ihtiyaçlar üzerinden yaptığı karşılaştırmasını “geçinemiyoruz” diyerek bitirmektedir. Öte yandan Suriyeliler ve yerleşikler arasındaki bu sınıfsal yakınlık araştırma bulgularının işaret ettiği üzere bir dayanışmadan ziyade rekabete ve hedef göstermeye kaynaklık etmektedir.

Yerleşik katılımcılar bir yandan Suriyelilerin daha ucuza çalıştıklarını vurgularken bir yandan da konfeksiyonda çalışmanın herhangi bir avantajının olmadığını, bu nedenle formal işler bulmayı amaçladıklarını belirtmektedir. Bu açıdan merdiven-altı konfeksiyon atölyesinde çalışmak hali hazırda yerleşikler için bir tercih değildir. Araştırmanın bulguları daha önce konfeksiyon atölyesinde çalışmış olan yerleşik katılımcıların zaman içerisinde başka alanlara yönelme eğilimde olduğunu, sigortalı bir işe girmeye çalıştıklarını ve hizmet sektörüne yöneldiklerini göstermektedir. Yerleşik işverenlerden biri olan İbrahim⁵ bu duruma örnek olarak şu acımayı yapmaktadır:

“Yerli zaten bulamıyoruz artık yetişmiyor. Kimse tekstili tercih etmiyor. Okullar biliyorsun, 4+4+4 diye aldı başını gitti, adam 20 sene okumuş, tekstilde gelip ne yapacak ki? Girse de 30’a kadar bir makineci ya olabilir ya da olamaz.”

⁵ Saha çalışması sırasında enformel sohbet gerçekleştirilen atölye sahiplerinden biridir. Takma isim kullanılarak görüşme anonimleştirilmiştir.

Yerliler artık hizmet sektörünü tercih ediyorlar. Asgari ücretle çalışmak daha mantıklı” (erkek, 44 yaşında).

Araştırmanın bulguları enformel hazır giyim sektöründe oluşan boşluğun daha ucuz emek olarak görülen Suriyeliler ile doldurulduğunu (Ceritoglu vd., 2017; İçduygu ve Millet, 2016; Nimer ve Rottman, 2021) doğrulamaktadır. Gözlemin yapıldığı atölyede çalışan Suheyil, daha önce çalıştığı atölyedeki deneyimini *“benim çalıştığım atölyede üç makineci ve bir de ortacı vardı. Dört kişiydik ve hepimiz Suriyeliydik. Önce hepsi Türk’tü. Ben sadece ortacı olarak Suriyeliydim, sonra Türkler sigortalı ve daha iyi maaş buldular, fabrikalara gittiler”* sözleriyle aktarmaktadır. Dolayısıyla çalışanların ve işverenlerin söylemlerinden yola çıkarak Suriyelilerin kayıt dışı iş gücü ihtiyacını karşıladığını (Schierup vd., 2018) söylemek mümkündür. Ek olarak araştırmanın bulguları merdiven altı konfeksiyon atölyelerinde çalışmanın, düşük eğitim seviyesi, çocuk yaşta sektöre giriş ve sektörel deneyimle sınırlı kalma gibi zorunluluklara dayandığını ortaya koymaktadır. Yerleşik çalışanlar hizmet sektörüne yönelme veya sigortalı iş bulma eğilimindedir. Dolayısıyla, onların sektörden çekilmesi yalnızca Suriyelilerin entegrasyonu ve emeğin ucuzlamasıyla değil, aynı zamanda yaşam koşullarını iyileştirme çabalarıyla da ilişkilidir. Enformel hazır giyim sektörünün düşük simgesel değeri, çalışma koşulları, güvencesizlik ve düşük ücretler bu süreci hızlandırmaktadır. Ayrıca, Suriyelilerin çalışma koşullarının görünürlüğü, yerleşiklerin sektördeki belirsiz ve güvencesiz çalışma koşullarıyla yüzleşmesine ve sektörün “acımasızlığını” fark etmelerine neden olmaktadır.

Kısaca, yerleşik işçilerin sektörden çekilme stratejisine karşı, Suriyeli mülteciler sektöre girme ve sektörde tutunma mücadelesi vermektedir. Formal iş piyasasına erişimin Suriyeliler açısından yasal ve bürokratik engellerle sınırlı olması, merdiven altı konfeksiyon atölyelerini için cazip kılmaktadır. Esnek ve güvencesiz yapısı nedeniyle işe giriş ve çıkış süreçleri hızlı ve sözlü pazarlığa dayalıdır. Bu bağlamda, bedensel sermayenin öne çıkarılması, emeğin ucuzlatılması ve piyasa koşullarının kabulü sektöre dahil olmanın temel dinamikleridir.

Atölyede Gündelik Yaşam

“Burası hayallerin öldüğü yer, bir gün elinizdeki gömleğin iplerini temizlerken hiç hayal kurmadığımı, sadece işi yaptığımı fark ettiğimde anladım; hep atölyede çalışacağımı” (Grup 2, yerleşik, K21).

Katılımlı gözlemin gerçekleştirildiği merdiven altı atölye, İstanbul’un Esenler ilçesinde, bir apartmanın bodrum katında konumlanmaktadır. Atölyeye

giriş, dar ve bakımsız bir merdiven aracılığıyla sağlanmakta, bu fiziksel yapı atölyenin merdiven-altı konumunu hem sembolik hem de fiziksel olarak görünür kılmaktadır. Düşük tavanı, yetersiz havalandırması ve dar çalışma alanları, mekânın hem üretim sürecine hem de çalışma koşullarına dair ipuçları vermektedir. Atölye, yoğun bir gürültü, rutubet kokusu ve hareketlilik içinde işlemektedir. Dikiş makinelerinin sürekli tekrarlanan mekanik sesi, ütüden yükselen buhar ve sigara dumanının yarattığı ağır hava, mekânın duysal atmosferini şekillendirirken; radyodan akan arabesk müzik, işçilerin gündelik rutiniyle iç içe geçmiş durumdadır. Bu müzik, yalnızca bir arka plan sesi değil, aynı zamanda sınıfsal ve duygusal bir anlatının taşıyıcısı olarak, atölye çalışanlarının gündelik yaşam pratiklerine eşlik eden bir unsura dönüşmektedir. Yoğun iş temposu ve çok işlevli bir mekânda çalışmanın gereklilikleri, işçilerin hareket alanını sınırlandırmakta, ancak aynı zamanda bu sınırlandırılmış alanda çeşitli strateji ve pratikler geliştirmelerine de zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda atölye, yalnızca üretimin değil, aynı zamanda sınıfsal deneyimlerin, belleklerin ve karşılaşmaların birikim mekânı olarak da işlev görmektedir. Gözlemin yapıldığı atölye sadece üretimin yapıldığı değil, aynı zamanda hayatta kalma stratejilerinin ve grupsal hafızanın biriktiği bir yerdir. Mesai saatleri hafta içi 08:00-19:00, Cumartesi 08:00-13:00 arasında olup, kısa çay molaları ve bir öğle arası bulunmaktadır. Atölye, çalışanlar için yalnızca bir işyeri değil, aynı zamanda gündelik hayatlarının büyük çoğunluğunun geçtiği K21'in de belirttiği haliyle bir "mecburiyet mekanıdır." Çay molaları sosyalleşme anları olarak değerlendirilse de çalışma sırasında etkileşim sınırlıdır. Atölyedeki ilişkilenmeler işçilerin birbirlerini gözlemlediği, denetlediği, dedikodu ürettiği, çatıştığı ya da dayanıştığı dinamikler içerir. İşveren hem gözlemci hem de sürecin aktif bir aktörü olarak bu dinamiklere dahildir. Gözlem sırasında atölye, Suriyeli ve yerleşik işçilerin bir arada çalıştığı, ancak bu bir aradalığın sürekli olarak pazarlık ve gerilimle yeniden kurulduğu bir alan olarak dikkat çekmektedir. Dolayısıyla atölye, emek süreçlerinin ve gündelik hayatın iç içe geçtiği, aynı zamanda hiyerarşilerin yeniden üretildiği bir mikro kozmos niteliği taşımaktadır. Bu açıdan atölyenin fiziksel ve sosyal örgütlenmesi, yalnızca üretim süreçlerini değil, emek rejiminin alana içkin hiyerarşik dinamiklerini de görünür kılmaktadır.

Şekil 7. Gözlemin yapıldığı atölyeden bir kesit, Esenler, 2021

Suriyeli mülteciler işverenle mücadele ederken, yerleşik işçiler Suriyelileri denetleme nesnesi haline getirir ve onların becerilerini sorgular. İş bölümü, ücretler, çalışma süreleri ve koşulları gibi unsurlar, atölye içindeki gerilim ve ilişkilenmelerin temelini oluşturur. Suriyeli işçiler ise sektörde kalıcı olabilmek ve işverenle pazarlık gücü kazanabilmek için sektörün gerekliliklerini öğrenme, bilgi ve becerilerini kanıtlama, grup içinde bilgi dolaşımını sağlama, dayanışma ve sermaye biriktirme stratejileri geliştirir. Bu açıdan Suriyeliler beceri kaybı yaşadığını ve bu kaybın söylemsel düzeyde sürekli yeniden üretildiği söylenebilir (Danış, 2016; İçduygu ve Diker, 2017). Suriyelilerin bu süreçte başvurduğu stratejiler ise aynı zamanda bir ihtiyaçtır: Örneğin Suriyeli işçi Odin (27 yaşında, erkek) kendini ispatlamanın dayanağını *“buradaki insanların farklı bir algısı vardı. Yani diyorsun ki ben bu işi biliyorum, o güven yoktu. Sen yaptıkça ancak anladılar”* sözleriyle anlatmaktadır. Odin’e göre, Esenler’deki konfeksiyon atölyelerinde Suriyeli işçilerin yetersiz sektör bilgisi algısı, onların sürekli kendini ispat etme çabasına yol açmaktadır. Atölye içindeki güç ve bilgi hiyerarşisi, yalnızca üretim sürecini değil, aynı zamanda hiyerarşiyi ve işçilerin birbirini konumlandırma

pratiklerini şekillendirmektedir. Yerleşik işverenler ve çalışanların Suriyeli işçileri beceri ve deneyim açısından sürekli sorgulamakta ve bu sorgulama, atölye içindeki kontrol mekanizmalarının bir parçası haline gelmektedir. Bu durum, Suriyelilerin sürekli olarak kendilerini kanıtlama çabası içinde kalmalarına ve bireysel beceri gösterilerini bir tür hayatta kalma stratejisi olarak kullanmalarına yol açmaktadır. Bu stratejiler, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda simgesel bir sermaye biriktirme sürecine işaret etmektedir (Bourdieu, 1984).

Saha çalışması sırasında enformel sohbet gerçekleştirilen yerleşik işveren bu algıyı şu şekilde özetlemektedir:

“Zaten Suriyeliler bizim mesleği aslında bilmiyorlar. Bizim meslekteler ama yapabilecekleri tek şey diye sanırım. Başkaları kolay kolay almıyor onları. Genelde tekstile giriyorlar. Zaten bir şey bilmeyerek çırak gibi başlıyor. Bazıları kapıdan girerken “ben makineciyim” diye giriyor. Makineyi gösterirsin, açma düğmesinin nerede olduğunu bile bilmez” (42 yaşında, erkek).

Araştırmanın bulguları yerleşik işçiler ve işverenlerin, Suriyelilerin sektörel deneyime sahip olmadığını ve işe en baştan başlamaları gerektiğini varsaydığını işaret etmektedir. Bu varsayım, Suriyelilerin Suriye’de benzer sektörlerde çalışmış olabileceğini ve iş bilgisine sahip olduklarını göz ardı etmektedir. Bu durum aynı zamanda söylemsel bir dışlama pratiği de yaratmaktadır. Göçmen işçilerin daha önce edindikleri becerilerin yok sayılması, göçmen emeğini sürekli yeniden ‘ucuz emek’ kategorisinde konumlandırmayı mümkün kılmaktadır (Danış, 2016; İçduygu ve Diker, 2017). Bu bağlamda, işverenin Suriyelileri ‘çirak’ statüsünde tutma ve yerli işçilere kıyasla daima bir adım geride konumlandırma eğilimi hem ekonomik hem de söylemsel bir iktidar ilişkisinin yansımasıdır. Bu noktada her ne kadar daha önce konfeksiyon atölyesinden çalışma deneyimi olan ve ilk kez Türkiye’de konfeksiyon atölyelerinde çalışmaya başlayanlar arasında bir ayırım yapmak gerekse de Türkiye’deki merdiven-altı konfeksiyon atölyelerine özgü dinamiklerin ya da dikiş stillerinin öğrenilmesinin bir gereklilik olarak kurulduğunu belirtmek gerekir. Farklı mesleklerle sahip olan Suriyeli katılımcıların formal iş gücü piyasasında yer edinmemelerinin bir sonucu olarak konfeksiyon atölyelerine yönelmeleri hızlı bir uyum sürecini gerekli kılarken zaten çalışma deneyimi olanlar için ise bu süreç daha kolaydır. Örneğin gözlemin yapıldığı atölyede çalışan Suriyeli işçilerden biri ve 22 yaşında olan Nezir⁶ Türkiye’ye gelmeden önce hiç hazır giyim sektöründe

⁶ Takma isim kullanılarak anonimleştirilmiştir.

çalışmadığını belirterek işi öğrenme ve farklı beceriler edinme gerekliliğini “makineler bozulunca tamirciler çağırıldılar. Ben de o tamircilerin eline bakarak makineleri tamir etmeyi bile öğrendim ve neyi bozulursa tamir etmeye başladım. Hem makinede çalışıp hem tamir işlerini yapardım. Zamanla tüm işleri ben yapmaya başladım” sözleriyle özetlemektedir. Bilgi ve becerileri edinmenin yanı sıra Suriyeliler getirdikleri becerilerini birlikte çalıştıkları yerleşik işçilere ve işverenlere ispatlamak, katılımcıların söylemiyle “ne kadar becerikli olduklarını göstermek” durumundadır. Örneğin Suriyeli K6 Suriye’deki ve Türkiye’deki konfeksiyon atölyesinde çalışma deneyimini kıyaslayarak şunları söylemektedir:

Buraya geldiğimizde ailemizi getirdik, geçim sağlamamız lazım, insanlar ne verirse eyvallah diyorlar. Adam 3000 para alıyor bana 300 lira veriyor. Ben ondan daha çok çalışıyorum. Ondan daha ustayım. Beğen çalış beğenmezsen çalışma diyor. Aileme ekmek götürmek zorundayım” (Suriyeli, erkek, 32 yaşında).

Nezir, merdiven altı konfeksiyon atölyesinde ortacı olarak başladığı işinde, makine kullanımının yanı sıra tamirini de öğrenerek iş bilgisine katkıda bulunmuştur. Makine kullanımı ve ek iş yapabilme yetisi, haftalık ücret artışının temel koşulu olup, işçilerin çalışma koşullarını iyileştirme ve güçlenme sürecinde kritik bir aşamadır. Alan bilgisine sahip olmak, işçiler için hareket alanını genişleterek sektörde kendilerine yer açmalarını sağlar. Öte yandan daha uzun saatler çalışma, daha fazla iş yüklenmeyle sonuçlanır. Bu durum kırılgan grupların işveren tarafından daha çok sömürülmesinin de bir göstergesidir. Suriyeli işçiler işi bildiklerini ispat etmenin yanı sıra sürekli olarak iş kaygısı ve güvencesizlikle karşı karşıya oldukları için becerilerini arttırmak, Bourdieu’ya (1984) gönderme ile sermaye tiplerini geliştirmek onlar için bir gerekliliktir. Örneğin atölye çalışanlarından olan Yezen (Suriyeli, erkek, 18 yaşında) makine kullanmayı öğrenmenin önemine vurgu yaparak kendi öğrenme deneyimini “burada kimse sana tutup iş öğretmiyor. Çok izliyorsun, öğreniyorsun, deniyorsun yapmayı. Boş kaldığında makineye oturup deniyorsun, o şekilde” sözleriyle açıklamaktadır.

Benzer şekilde gözlemin yapıldığı atölyede öğlen molaları özellikle ortacı olarak çalışanların makine öğrenmek için kullandıkları zaman dilimleriydi. Araştırmacı olan ben de öğlen molalarında makine öğrenmek isteyen Suriyelilerle birlikte makine kullanım pratiği yaptım. Bu noktada düz makineyi kullanmayı biliyor olmam Suriyeli çalışanlarla araştırır-arastırılan güven ilişkisinin ve etkileşimin kurulmasının da araçlarından biriydi. Bu açıdan sermaye tiplerinin toplanmasının atölyedeki gündelik hayatın bir parçası olduğu söylenebilir. Ancak

araştırmanın bulguları gündelik hayatın bölünmüş bir gündelik hayat olduğunu ve Suriyelilerin birbirleriyle dayanışıp işleri birbirlerine öğretmeye çalıştıklarını, buna karşın yerleşik işçilerin makinelerin öğlen arasında kullanılmasına karşı çıktıklarını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Suriyeli çalışanların güçlenme girişiminin Türk katılımcılar tarafından olumsuzlandığını söylemek mümkündür. Öte yandan bu süreç atölye içindeki iş bölümünün yeniden düzenlenmesine, Suriyelilerin iş yükünün artmasına yol açmaktadır. Örneğin Esenler’de merdiven-altı konfeksiyon atölyesinde makineci olarak çalışan Ruweyde, kendisine daha fazla iş verildiğini ve daha hızlı çalışmak durumunda kaldığını, gerekirse molaya çıkmadığını belirterek şunları söylemiştir:

Kendi aralarında da konuşurlardı, “3 kişinin çalışacağı işi onun önüne koyuyor” Bir de ben görürdüm zaten tam gün çalışanlarla benim önümdeki işi onların önündeki işi. Yarım gün kalıyorum ya, gözünden çıkarırdı onu. Onların işini yapardım, yarım günlük maaşı alırdım...Bazen canım anlamaz olmak istiyordu. Anlamaz bir insan olmak ve uyanık bir insan olmak yerine salak bir insan olmak isterdim, bu kadar iş yüklenmesin diye” (34 yaşında, kadın).

Scott (1985) alt grupların hayatta kalma stratejilerinin izlenim yönetimine dayandığını belirtir. Örneğin, Ruweyde’nin daha fazla iş bilgisine sahip olması ve donanımını arttırması, iş yükünün artmasına neden olmuş, bu durum ise atölyedeki iş bölümü ve ücret dağılımındaki eşitsizlikleri pekiştirmiştir. Ruweyde’nin olması gerekenden daha fazla iş yüklenmemesi için “anlamaz bir insan olmak” istemesi direniş pratiği geliştirebilecek kadar güçlenmemiş olmasıyla da ilişkiseldir. Bu duruma Scott’ın (1985) fabrika işçileri üzerine yaptığı çalışmasından yola çıkarak işçilerin iş yavaşlatma girişimlerinin bir direniş biçimi olduğu çıkarımı örnek olarak gösterilebilir. Scott (1985) ayak diretme, kurnazlık, rol yapma gibi eylemliliklerin işçiler tarafından işverene karşı kullanılan zayıfın silahları olduğunu belirtmektedir. Araştırmanın bulguları yerleşik katılımcıların merdiven-altı konfeksiyon atölyesindeki iş dinamiklerini bilmesi nedeniyle bu eylemlilikleri geliştirebildiklerini ancak Suriyelilerin kırılgan ve güvencesiz olmanın da bir sonucu olarak kabullenici olduklarını ortay koymaktadır. Ek olarak kırılgan olma durumuna karşın Suriyeliler arasında grup içi dayanışmanın devreye girdiğini, Türkiye’de daha önce gelen ve çalışma deneyimi olan Suriyelilerin daha sonra gelen Suriyelilere bilgilerini aktardığını söylemek mümkündür. Örneğin Shahbaz yeni gelen Suriyelilere bazı şeyler öğrettiklerini belirterek şunları söylemektedir:

“En fazla şu kadar maaş alıyorsun diyorlar ki sen bunu kabul etme de ki: ‘başka yerde daha çok veriyorlar.’ Senin bırakıp gideceğin ve onun işçiye ihtiyacı olduğu zaman seni tutmaya başlıyorlar, maaşına da zam yapıyorlar. Onlara rahatlık verme, seni daha çok çalıştırlar. Mesela beni kullandılar, merhametimi, işe tutunmamı kullandılar. İşimden daha fazla şeye, benim sorumlu olmadığım işlere bile baktım. Eski Suriyeliler de yeni Suriyelilere kendilerini kullandırtmamaları gerektiğini öğretiyorlar” (36 yaşında, kadın).

Suriyeli katılımcının “elini güçlendirme” olarak tanımladığı bu pratik, kolektif bir deneyim aktarımı ve dayanışma ağları üzerinden inşa edilmektedir. Suriyeliler, sektördeki kendi kırılgan pozisyonlarını fark ederek, bu kırılganlığı azaltmanın yollarını birbirlerine öğretmekte ve bu kolektif bilgi aktarımı, bir tür hayatta kalma stratejisi olarak işletilmektedir. Buna karşın Suriyeliler açısından onların söylemleriyle “elini güçlendirme” olarak açıklanabilecek bu dayanışma ağı yerleşik işverenlerde ve çalışanlarda olumsuz karşılanmakta, hatta güvensizlik ve tehditle ilişkilendirilmektedir. Yerleşik işçilerin ve işverenlerin algısında bu tür dayanışma, “gruplaşma” söylemiyle kodlanmaktadır. Yerleşik katılımcıların temel kaygısını Suriyeli işçilere bağımlı kalma kaygısı olarak açıklamak mümkündür. Bu pratikleri piyasa dengelerini bozan, işverenleri yerli işçiler karşısında Suriyelilere bağımlı hale getiren bir tehdit olarak algılamaktadır. Yerleşik katılımcı Grup 2 K25 bu kaygıyı “bir atölyede 20 kişi var, 15 tane Suriyeli. Bunlar gruplaşınca ne oluyor, o atölye sahibi onlarla kavga ediyor. Onlar da işte ne bileyim, istedikleri şekilde davranıyorlar. Birine bir şey dese, birini dövse iş ortada kalacak. Bir şekilde öyle çoğunluğu alttan alıyor” sözleriyle açıklamaktadır. Bu durum işyerindeki sembolik hakimiyeti kaybetme kaygısı olarak da düşünülebilir. Dolayısıyla atölye, sadece ekonomik bir üretim alanı değil, aynı zamanda kimlerin sözünün geçtiği, kimlerin makbul emek olarak görüldüğü, kimlerin ise dışlanan ve ötekileştirilen konumda olduğunun belirlendiği bir sembolik mücadele alanıdır. Suriyeliler, sayısal olarak çoğunluk haline geldiklerinde, bu sadece emek arzındaki rekabeti artırmakla kalmaz, aynı zamanda yerleşiklerin sembolik üstünlüğünü sarsar.

Sonuç

Bu makalede, İstanbul’da merdiven-altı hazır giyim atölyelerinde Suriyeli mülteciler ve yerli işçiler arasındaki emek ilişkilerini, bu ilişkilerin gündelik hayat pratikleriyle nasıl şekillendiğini ve bu bağlamda ortaya çıkan müzakere, çatışma ve dayanışma biçimlerini tartışılmıştır. Çalışmanın temel bulguları, enformel hazır giyim sektörünün, yalnızca ekonomik bir alan olmanın ötesinde, çok katmanlı güç

ilişkilerinin ve farklı emek rejimlerinin kesiştiği bir toplumsal alan olduğunu göstermektedir.

Araştırmının bulguları, yerleşik katılımcıların sektörden çekilme eğilimi, yalnızca Suriyeli emeğin daha ucuz emek olarak devreye girmesiyle değil, aynı zamanda yerleşiklerin sektördeki güvencesiz ve düşük statülü işlerden uzaklaşma eğilimiyle de ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Ek olarak araştırma bulguları, yerleşik katılımcıların enformel hazır giyim sektörünü uzun vadeli bir geçim alanı olarak görmediklerini, formel ve daha güvenceli işlere geçme yönünde stratejiler geliştirdiklerini göstermektedir. Bu süreçte özellikle hizmet sektörü, yeni bir hedef haline gelmiştir. İşverenlerin de teyit ettiği üzere, yerleşik işgücünün sektörden çekilmesiyle ortaya çıkan boşluk, kırılgan pozisyonları nedeniyle düşük ücret karşılığı çalışmaya razı olan Suriyeli mültecilerle doldurulmaktadır (Danış, 2016; İçduygu ve Diker, 2017; Lordoğlu ve Aslan, 2016; Nimer ve Rottmann, 2021). Suriyelilerin ise enformel hazır giyim sektörüne hızlı ve yoğun biçimde eklenmesi, yasal statüleri, formel piyasalara girişteki yapısal engeller ve toplumsal dışlanma pratikleriyle yakından ilişkilidir. Bu süreçte Suriyeliler, sektöre uyum sağlamak adına bedensel sermaye başta olmak üzere, sahip oldukları tüm kaynakları öne sürmektedir. Bu durum, Bourdieu'nun (1993) vurguladığı alana giriş ve alanda konumlanma mücadelesinin emek piyasasındaki somut karşılıklarından biri olarak düşünülebilir. Ancak bu mücadele, yalnızca ekonomik bir rekabet değil, aynı zamanda sembolik bir mücadeledir. Araştırmının bulguları yerleşik çalışanların ve işçilerin büyük çoğunluğunun Suriyelilerin bilgi ve becerilerini reddederek ya da sorgulayarak sektörel hafızayı ve iş bilgisini sahiplendiğini ortaya koymaktadır. Bu reddediş, yalnızca dışlama pratikleriyle değil, aynı zamanda yerleşiklerin sektördeki hakimiyetlerini koruma stratejisiyle de doğrudan ilişkilidir.

Suriyeliler ve yerleşikler arasındaki ilişki, enformel hazır giyim sektöründe konumlanma, yer edinme mücadelesi ve koşulları iyileştirme etrafında şekillenen, çok boyutlu ve asimetrik bir ilişkisellik üretir. Bu ilişkisellik, rekabet, dışlama, pazarlık ve dayanışma gibi bir dizi karşıt eylemliliği içerir. Suriyeliler, bir yandan ağır çalışma koşulları ve güvencesizlikle mücadele ederken, diğer yandan bu koşulların ürettiği kırılganlıkla yüzleşmek ve bunu aşmak için çeşitli hayatta kalma biçimleri geliştirmek durumunda kalır. Bu durum, piyasa dinamikleriyle göçmen emeğinin kırılganlığı arasındaki doğrudan ilişkiyi işaret etmektedir. İşveren talepleri ve dinamik piyasa koşulları, emeğin ucuzlamasına yol açarken, bu süreç Suriyeliler ve yerleşikler arasında derinleşen bir söylemsel rekabeti tetiklemektedir. Literatürde de vurgulandığı gibi (Ceritoglu vd., 2017; Danış, 2016; İçduygu ve Diker, 2017; Lordoğlu ve Aslan, 2016; Nimer ve Rottmann, 2021), enformel iş gücü piyasasında bu rekabet, söylemsel düzeyde de güçlenmekte ve

Suriyelilere yönelik ekonomik temelli dışlama pratikleriyle pekiştirilmektedir. Nitekim saha görüşmelerinde de yerleşikler, Suriyelilerin işverenler tarafından özellikle tercih edildiğini vurgulamış, Suriyelilerin daha düşük ücretlerle çalışmaya razı olması sebebiyle kendi pazarlık güçlerini kaybettiklerini ifade etmiştir. Yerleşik işçilerin Suriyeliler ile olan ilişkisinde temel belirleyici, geçim derdi ve güvencesizliğin ürettiği yatay bir sınıfsal yakınlık olmasına karşın, bu yakınlık bir dayanışma potansiyeli üretmemekte, aksine rekabet ve karşıtlık zeminini güçlendirmektedir. Bu bağlamda, Suriyeliler bir yandan ağır ve güvencesiz çalışma koşullarıyla baş ederken, diğer yandan da kendilerini sürekli bir rekabet ve hedef gösterilme pratiği içinde bulmaktadır. Öte yandan, Suriyeliler için bu sektöre dahil olma ve tutunma süreci, yalnızca bir hayatta kalma stratejisi değil, aynı zamanda meşruiyet kazanma mücadelesidir. Bu süreçte Suriyeliler, sahip oldukları bedensel ve sosyal sermayelerini harekete geçirirken, sektördeki bilgiye ve becerilerini görünür kılmaya çalışır. Ancak bu girişim hem yerleşik işçiler hem de işverenler tarafından reddedilmekte, Suriyelilerin bilgi ve becerilerine şüpheyle yaklaşılmakta, bu da sektördeki statü hiyerarşisinin yeniden üretilmesine yol açmaktadır. Yerleşiklerin, alana sonradan girenleri dışlama eğilimi (Bourdieu, 1993) burada doğrudan gözlemlenmektedir.

Sonuç olarak, enformel hazır giyim sektörü ve merdiven-altı atölyeler, hem göçmen emeğinin piyasaya hızlı ve güvencesiz biçimde eklenme süreçlerini hem de yerleşikler ve Suriyeliler arasındaki çok katmanlı ilişkiselliği anlamak açısından önemlidir. Merdiven altı atölyelerdeki mücadele ücretler ve çalışma koşullarının yanı sıra beceri, meşruiyet ve yer edinme hakkı üzerinden de yürütülmektedir. Araştırmanın bulguları, Suriyeliler ve yerleşikler arasındaki ilişkiyi yalnızca ekonomik rekabet olarak değil, aynı zamanda sembolik sınırların çizildiği ve yeniden üretildiği bir toplumsal mücadele olarak ele almanın önemini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, göç ve emek ilişkileri üzerine yapılacak gelecek çalışmaların, etnik ve sınıfsal hiyerarşilerin nasıl iç içe geçerek yeniden üretildiğine dair çok boyutlu analizler geliştirmesi faydalı olacaktır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma, Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu 08/08/2019 tarih ve 64 numaralı kararı ile onaylanmıştır.

Kaynakça

- Atkinson, P., & Hammersley, M. (1994). Ethnography and participant observation. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 248–261). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (1993). *The field of cultural production*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. D. (1992). *An invitation to reflexive sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ceritoglu, E., Yunculer, H. B. G., & Torun, H. (2017). The impact of Syrian refugees on natives' labor market outcomes in Turkey: Evidence from a quasi-experimental design. *IZA Journal of Labor Policy*, 6(1). <https://doi.org/10.1186/s40173-017-0082-4>
- Charmaz, K. (2006). *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. London: Sage.
- Coşkun, E., Sarılioğlu, Ö., & Dinçer, C. G. (2020). Göç araştırmalarında söylem, yöntem ve etik: Feminist bir yöntem mümkün mü? *Fe Dergi*, 12(1), 70–81. <https://orcid.org/0000-0002-9562-7775>
- Danış, D. (2016). Konfeksiyon sektöründe küresel bağlantılar: Göçmen işçiler, sendikalar ve küresel çalışma örgütleri. *Alternatif Politika*, 8(3), 562–586. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=510454>
- Dedeoğlu, S. (2010). Visible hands - invisible women: Garment production in Turkey. *Feminist Economics*, 16(4), 1–32. <https://doi.org/10.1080/13545701.2010.530606>
- Dedeoğlu, S. (2011). Türkiye'de göçmenlerin sosyal dışlanması: İstanbul hazır-giyim sanayinde çalışan Azerbaycanlı göçmen kadınlar örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(1), 27–48.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (Eds.). (2011). *The SAGE handbook of qualitative research* (4th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage. <https://search.library.wisc.edu/catalog/9910109320302121>
- Erdoğan, M. M. (2017). 'Kopuş'tan uyuma 'kent mültecileri', Suriyeli mülteciler ve belediyelerin süreç yönetimi: İstanbul örneği. İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Erdoğan, M. M. (2021). *Syrian Barometer 2020: A framework for achieving social cohesion with Syrians in Turkey*. Ankara: Egiten Book Publishing. <https://www.unhcr.org/tr/yayinlar>
- Erman, T. (2004). Gecekondu çalışmalarında "öteki" olarak gecekondu kurguları. *European Journal of Turkish Studies*, 1. <https://doi.org/10.4000/ejts.85>
- Erman, T., & Eken, A. (2004). The "other of the other" and "unregulated territories" in the urban periphery: Gecekondu violence in the 2000s with a focus on the Esenler case, İstanbul. *Cities*, 21(1), 57–68. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2003.10.008>
- Erol, E., Salman, C., & Akyol, E., et al. (2017). Suriyeli sığınmacıların Türkiye'de emek piyasasına dahil olma süreçleri ve etkileri: İstanbul tekstil sektörü örneği. İstanbul.
- Esenler Belediyesi. (2022). *Faaliyet raporu 2021*.

GKÇİY. (2016, 11 Ocak). *Geçici Koruma Altındaki Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik*. Resmi Gazete, Sayı: 29594.

Goulding, C. (1998). Grounded theory: The missing methodology on the interpretivist agenda. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 1(1), 50–57.

İçduygu, A. (2004). *Türkiye’de kaçak göç*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

İçduygu, A., & Diker, E. (2017). Labor market integration of Syrian refugees in Turkey: From refugees to settlers. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 12–35.

Kaya, A. (2017). İstanbul, mülteciler için cennet mi cehennem mi? Suriyeli mültecilerin kentsel alandaki halleri. *Toplum ve Bilim*, 140, 42–68.

Kayaoğlu, A. (2020). Labour market impact of Syrian refugees in Turkey: The view of employers in informal textile sector in İstanbul. *Migration Letters*, 17(5), 583–595. <https://doi.org/10.33182/ML.V17I5.891>

Kavas, A., Avşar, İ., & Kadkoy, O. (2019). İstanbul’da Suriyeliler ve savaş sonrası Suriye gettolari: Haziran 2019. Ankara.

Kirpitchenko, L., & Voloder, L. (2014). Insider research method: The significance of identities in the field. Sage Publications. <https://www.researchgate.net/publication/305618452>

Korkmaz, E. E. (2017). How do Syrian refugee workers challenge supply chain management in the Turkish garment industry? *IMI Working Papers Series*. www.imi.ox.ac.uk

Korkmaz, E. E. (2018). Syrian refugees’ integration process in Turkey: The case of textile industry. *Turkey Migration Studies Group, Working Paper Series*.

Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojik düşünmek: Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Lüküslü, D. (2011). *Türkiye’de gençlik mit mi gerçek mi?* İstanbul: İletişim Yayınları.

Mack, N., Woodsong, C., MacQueen, K. M., Guest, G., & Namey, E. (2005). *Qualitative research methods: A data collector’s field guide*. Research Triangle Park, NC: Family Health International. <https://www.fhi360.org/resource/qualitative-research-methods-data-collectors-field-guide>

Mackenzie, C., McDowell, C., & Pittaway, E. (2007). Beyond ‘do no harm’: The challenge of constructing ethical relationships in refugee research. *Journal of Refugee Studies*, 20(2), 299–319. <https://doi.org/10.1093/jrs/fem008>

Malinowski, B. (1967). *A Diary in the Strict Sense of the Term*. Stanford University Press.

Mills, C. W. (1959). *The sociological imagination*. New York: Oxford University Press.

Morrow, V., & Crivello, G. (2015). What is the value of qualitative longitudinal research with children and young people for international development? *International Journal of Social Research Methodology*, 18(3), 267–280. <https://doi.org/10.1080/13645579.2015.1017903>

Nimer, M., & Rottmann, S. B. (2021). Migration regime and “language part of work”: Experiences of Syrian refugees as surplus population in the Turkish labor market. *Critical Sociology*, 47(4-5), 763-776.

- Okuy, A. S. (2015). Turkey's post-2011 asylum regime: Continuity or change in terms of Europeanization? *South European Society and Politics*, 20(3), 365–380. <https://doi.org/10.1080/13608746.2014.978747>
- Onbaşı, F. G. (2016). Sığınmacıların yerel siyasete katılımı: Esenler Belediyesi örneği. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 191–210.
- Özçürümez, S., & Şenses, N. (2011). Europeanization and Turkey: Studying irregular migration policy. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 13(2), 233–248. <https://doi.org/10.1080/19448953.2011.579934>
- Özden, Ş. (2013). Syrian refugees in Turkey. In *Migration Policy Centre Research Report 5* (pp. 1–16). European University Institute. <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/29455>
- Ritchie, J., Lewis, J., Nicholls, C. M., & Ormston, R. (2013). *Qualitative research practice: A guide for social science students and researchers* (2nd ed.). London: Sage.
- Sassen, S. (1998). *Globalization and its discontents: Essays on the new mobility of people and money*. New York: The New Press.
- Sassen, S. (2002). Towards post-national and denationalized citizenship. In E. Isin & B. Turner (Eds.), *Handbook of citizenship studies* (pp. 277–291). London: Sage. <https://doi.org/10.4135/9781848608276.n18>
- Silver, A. (2015). Families across borders: The emotional impacts of migration on origin families. *International Migration*, 53(4), 102–115. <https://doi.org/10.1111/imig.12093>
- Smith, D. E. (1987). *The everyday world as problematic: A feminist sociology*. Boston: Northeastern University Press.
- Standing, G. (2011). *The precariat: The new dangerous class*. London: Bloomsbury Academic.
- Strauss, A., & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research techniques and procedures for developing grounded theory* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Timmerman, C., Lodewyckx, I., & Wets, J. (Eds.). (2009). *European perspectives on immigrant integration: A matter of justice*. Aldershot: Ashgate.
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2022). *2021 faaliyet raporu*. <https://www.aile.gov.tr/media/92401/2021-faaliyet-raporu.pdf>
- Yüksek, A. H. (2020). Suriyeli mültecilerin yaşadığı mahallelerde ortaya çıkan mekânsal ayrışma ve sorunları: Esenler ilçesi örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 29(2), 163–181. <https://doi.org/10.51800/egcd.832006>